

Μακεδονικά

Τόμ. 2

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

1941-1952

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ.
1953

Βυζαντινά μελέται VII: ο Μομτσίλος και το κράτος του

Στίλπων Π. Κυριακίδης

doi: [10.12681/makedonika.9259](https://doi.org/10.12681/makedonika.9259)

Copyright © 2016, Στίλπων Π. Κυριακίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κυριακίδης Σ. Π. (2017). Βυζαντινά μελέται VII: ο Μομτσίλος και το κράτος του. *Μακεδονικά*, 2, 332–345.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.9259>

BYZANTINAI· ΜΕΛΕΤΑΙ VII

Ο ΜΟΜΤΣΙΛΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ

Δὲν θὰ ἤξιζε νὰ ἀσχοληθῆ κανεὶς μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Βουλγάρου τούτου μεσαιωνικοῦ ληστοῦ, ἡ ὁποία μάλιστα εἶναι γνωστή, ἀποτελεῖ δὲ θλιβερὸν ἐπεισόδιον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐσχάτων χρόνων τοῦ Βυζαντίου, ἂν οἱ Βούλγαροι δὲν ἐξεμεταλλεύοντο αὐτὴν ὡς ἀπόδειξιν τῶν ἀναισχύντων ἰσχυρισμῶν των, ὅτι ὅλη ἡ Ροδόπη καὶ ἡ Θράκη κατφκοῦντο πάντοτε ὑπὸ Σλάβων.

Πρὸ τεσσάρων ἀκριβῶς ἔτων ὑπεβλήθη εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῶν ἔξωτερικῶν τῆς Γαλλίας, πιθανῶς δὲ καὶ εἰς τοὺς ὑπουργοὺς καὶ τῶν ἄλλων μεγάλων συμμάχων, ὑπόμνημα Κεντρικῆς τινος ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Θράκης ἐν Βουλγαρίᾳ ὑπὸ τὸν τίτλον «Memorandum du Comité Exécutif de l' Organisation de Thrace en Bulgarie» ἐκ μέρους 350.000 δῆθεν Βουλγάρων προσφύγων ἐκ Θράκης, ἐν τῷ ὁποίῳ πλὴν ἄλλων φέρεται καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Μομτσίλου ὡς τεκμήριον τῶν ἀνωτέρω ἰσχυρισμῶν καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν δῆθεν δικαιωμάτων τῶν Βουλγάρων ἐπὶ τῶν νοτίως τῆς Ροδόπης ἔδαφῶν καὶ τῆς θρακικῆς παραλίας τοῦ Αἰγαίου.

Οἱ ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως, λέγουν, μέχρι τῆς Ροδόπης κατοικοῦντες Σλάβοι κατώρθωσαν νὰ σχηματίσουν τὸ Βουλγαρικὸν κράτος, ἐνῶ οἱ πρὸς νότον τῆς Ροδόπης καὶ πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον τοῦ ὄρους Στράντζιας μέχρι τῶν ἀκτῶν τοῦ Μαρμαρᾶ καὶ τοῦ Αἰγαίου ζεμειναν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Βυζαντινῶν. Ἔχοντες ὁμως τὴν ἰδίαν γλῶσσαν, τὰ αὐτὰ ἤθη καὶ τὸν αὐτὸν πολιτισμὸν πρὸς τοὺς λοιποὺς Σλάβους, οὐδέποτε ἀνεγνώρισαν τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν καὶ ἐδοκίμασαν πολλάκις νὰ τὴν ἀποτινάξουν. Εἶναι ἱστορικὸν γεγονός, ὅτι ὁ πρίγκηψ Μομτσίλος ἐξηγέρθη κατὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐν ἔτει 1343, ἐπολέμησε λυσσαδῶς κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ ἵδρυσεν ἀνεξάρτητον κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ξάνθην, ἡ ὁποία μέχρι σήμερον καλεῖται ὑπὸ τοῦ σλαβικοῦ πληθυσμοῦ Τσαρέβο. Ἡ τάσις τῶν Σλάβων τούτων, ὅπως εἰσέλθωσιν εἰς τὸ βουλγαρικὸν κράτος, ἦτο ἀδιάκοπος καὶ πολλάκις ἐπραγματοποιήθη. Οὕτως ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Πέτρου κατὰ τὸ 927 ἡ Θράκη μέχρι τῆς Μηδείας ἀπετέλει μέρος τῆς Βουλγαρίας,

ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀσάν ἐν ἔτει 1230 ὅλη ἡ σύγχρονος Θράκη περιελαμβάνετο εἰς τὸ κοινὸν κράτος.

Αὐτὰ φθέγγεται τὸ ὑπόμνημα. Ἀφήνω κατὰ μέρος τὸν κολοσσαῖον ἀριθμὸν τῶν 350.000 Βουλγάρων προσφύγων ἐκ Θράκης, τὸν ὁποῖον οἱ Βούλγαροι χωρὶς ἐντροπὴν ἠδύναντο νὰ ἀναβιβάσωσι καὶ εἰς 3.500.000, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν ἐκθέσεων τῆς Ἑλληνοβουλγαρικῆς ἐπιτροπῆς, τῆς ὑποβληθείσης εἰς τὴν Κοινωνίαν τῶν Ἐθνῶν, ὅτι οἱ μὲν ἔξ Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας προσφυγόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα Ἕλληνες μεταξὺ μὲν τῶν ἐτῶν 1906-1913 ἀνῆλθον εἰς 80.000, μετὰ δὲ τὸ 1919 εἰς 46.000, ἦτοι ἐν ὅλῳ εἰς 126.000, οἱ δὲ Βούλγαροι, οἱ ἀναχωρήσαντες ἐκ Δυτικῆς Θράκης, ἀνῆλθον μόνον εἰς 33.620. Κατὰ δὲ τὴν ἐκθεσιν τῆς βουλγαρικῆς Ὑπηρεσίας ἀποκαταστάσεως προσφύγων, τὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὴν ἐφημερίδα Νόβο Βρέμε τὴν 21ην Ἰανουαρίου 1922, τὸ σύνολον τῶν Βουλγάρων προσφύγων ἐκ Μακεδονίας, Θράκης, Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς, καὶ Δοβρουτσᾶς ἀνῆλθεν εἰς 152.144. Ἐκεῖνο, περὶ τὸ ὁποῖον θὰ ἀσχοληθῶμεν, εἶναι ὁ πρίγκηψ Μποτσίλος καὶ τὸ κράτος του, διότι τοῦτο σχετίζεται πρᾶγματι πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ροδόπης κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Κατὰ τοὺς Βουλγάρους τὸ κράτος τοῦ Μομτσίλου εἶναι ἀπότοκον ἐξεγέρσεως τῶν Σλάβων τῆς Ροδόπης κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἡ δὲ Ξάνθη ὑπῆρξεν ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ. Πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ κράτους τούτου ἴσως οἱ Βούλγαροι μειωόμασαν καὶ τὸ τουρκικώτατον Κίριτζαλι τῆς Ροδόπης, τὸ ὁποῖον κατέλαβον κατὰ τὸ 1912, εἰς Μομτσίλογκραντ. Ἄλλ' ἄς ἴδωμεν πῶς ἔχουσι τὰ πράγματα.

* * *

Κυρία πηγὴ τοῦ ἱστορικοῦ ἐπεισοδίου τοῦ Μομτσίλου εἶναι ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἱστορικὸς Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνός, ὁ ὁποῖος καὶ ἔζησεν αὐτό, κατὰ δευτέρον δὲ λόγον ὁ Νικηφόρος ὁ Γρηγοῤῥᾶς, σύγχρονος λογιώτατος ἱστορικὸς συγγραφεὺς, προσκείμενος εἰς τὴν ἀντίπαλον τοῦ Καντακουζηνοῦ μερίδα τῶν Παλαιολόγων. Πλὴν τούτων ὁ Jirec'ek ἀναφέρει καὶ σημειώματά τινα εἰς σερβικὰ χρονικά, τὰ ὁποῖα ἐκ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ ἰδίου δὲν φαίνεται νὰ προσθέτουν πολλὰ πράγματα, ἐκτὸς τῶν ὧν παραποιῶν.¹ Δὲν εἶναι δὲ διόλου παράδοξον ὅτι μεταξὺ τῶν σημειωμάτων τούτων ὑπάρχει καὶ ἓν, τὸ ὁποῖον ὁ Jirec'ek χαρακτηρίζει ὡς χονδροειδὲς πλαστογράφημα (plumpes Falsum). Ἡ τάσις τῶν Σλάβων πρὸς πλαστογραφίαν τῆς ἱστορίας εἶναι πολὺ γνωστὴ ἐκ πολλῶν χονδροειδεστέρων πλαστογραφημάτων.

¹ C. J. Jirec'ek, *Geschichte der Bulgaren*, Prag 1876, σ. 304.

Ἡ μορφή τοῦ Μομτσίλου κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Jirec'ek ἔκαμε βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Νοτιοσλάβους, ὅθεν καὶ ἄσματα ἐποιήθησαν περὶ αὐτοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ δημώδης ποίησις, μεταβάλλουσα ὡς συνήθως πρόσωπα καὶ πράγματα, μόνον ὑπὸ πολλοῦς περιορισμοῦς δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἱστορικὴ πηγὴ. Π. χ. εἰς τὸ ἐν γερμανικῇ μεταφράσει δημοσιευθὲν σερβικὸν ἄσμα τοῦ Μομτσίλου ὑπὸ τῆς Talvj¹ πλὴν τοῦ θανάτου αὐτοῦ πρὸ τῶν τειχῶν τοῦ Περιθωρίου, τὸ ὁποῖον καὶ αὐτὸ φθείρεται εἰς Pirlitor, πάντα τὰ λοιπὰ εἶναι μυθεύματα, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν ἱστορίαν.

Κατὰ ταῦτα κύρια πηγαὶ τοῦ ἐπεισοδίου παραμένουν οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ Καντακουζηνὸς καὶ Γρηγοῤῃς, καὶ κυρίως ὁ πρῶτος. Ἄς ἴδωμεν λοιπὸν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν τίς ἦτο ὁ πρίγκηψ οὗτος Μομτσίλος καὶ ποῖα τὰ κατορθώματά του καὶ ποῖα τὰ ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἐθνολογικὰ τεκμήρια περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ροδόπης κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

* *

Κατὰ τὸν Καντακουζηνὸν² ὁ Μομτσίλος³ ἦτο Μυσός, δηλαδὴ Βούλγαρος, ὅστις ἔνεκα ἀρπαγῶν καὶ ληστειῶν ἐξεδιώχθη ἐκ Βουλγαρίας καὶ προσέφυγεν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς, ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος ὁ νεώτερος κατέταξεν αὐτὸν εἰς τοὺς στρατιώτας. Τοῦτο βεβαίως προϋποθέτει ὅτι ἐδόθη εἰς αὐτὸν πρὸς συντήρησιν καὶ στρατιωτικὸν κτήμα, ἦτοι στρατιωτόπιον, ὅπως ἐλέγετο παρὰ τοῖς παλαιότεροις. Τὸ κτήμα τοῦτο ἔκειτο πιθανῶς εἰς τὰ τότε ὄρια Ρωμανίας καὶ Βουλγαρίας, διότι καθὼς λέγει ὁ Καντακουζηνός, οὗτος «χαίρων ἀεὶ ληστειαῖς» κακῶς ἐποίει τὴν Βουλγαρίαν, διότι ἦτο ἔμπειρος τῶν τόπων, μολονότι οἱ ἄρχοντες εἰς τὰ μεθόρια Ρωμαῖοι ἀπέτρεπον αὐτὸν ἀπὸ τῶν κακουργιῶν, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχεν εἰρήνη. Οὗτος ὁμως δὲν ἠδύνατο νὰ πεισθῇ εἰς τὰς παραινέσεις αὐτῶν, ἀλλ' ἐπὶ τινα μὲν χρόνον ἠσύχαζεν, ἔπειτα ὁμως ἐπανελάμβανε τὰ ἴδια. Ἐπειδὴ δ' ἐπρόκειτο νὰ λάβῃ τὰ ἐπίχειρα τῆς κακουργίας του, διότι καὶ εἰς τοὺς Βουλγάρους εἶχε καταστῆ μισητὸς καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐπεζήτησαν τὴν σύλληψίν του, κατέφυγεν εἰς τὴν Σερβίαν, ὅπου παρέμεινεν ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον. Ἐκεῖ πιθανῶς ἐγνωρίσθη μετὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ὅτε δὲ κατόπιν ὁ Καντακουζηνός

¹ Talvj, Volkslieder der Serben. 2^e Aufl. Leipzig 1853, τόμ. I, σ. 87. Τὴν πραγματείαν τοῦ V. Dz'urinskij, Die bulgarischen Lieber über Doic'in und Momc'il, Izvēstija der kievschen Universität 1893 No L, σ. 1-64 γνωρίζω μόνον ἐκ τοῦ σημειώματος τοῦ Kurz ἐν BZ τ. IV (1895) σ. 214.

² Καντακουζηνός. Βόνν. II, σ. 402, 20.

³ Ὁ Καντακουζηνὸς γράφει αὐτὸν Μομιτζίλον.

ἐπέστρεψεν ἐκ Βεροίας εἰς τὸ Περιθεώριον,¹ ὁ Μομτσίλος, ὅστις πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἀποστῆ τοῦ Κοράη, προσῆλθεν εἰς τὸν βασιλέα, καθ' ὃν χρόνον οὗτος ἐπολιόρχει τὸ Περιθεώριον. Τότε ἀκριβῶς καὶ τὰ κάστρα τῆς βορείως τῆς Ξάνθης περιοχῆς, τὴν ὁποίαν ὁ Καντακουζηνὸς ὀνομάζει Μερόπην,² προσεχώρησαν εἰς αὐτὸν καὶ ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ ἄρχοντα. Συγχρόνως ἦλθον πρὸς αὐτὸν καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν νομάδων, οἱ ὁποῖοι κατέφκουν εἰς τὸ ὄρος ἐν κόμαις ἀειχίστοις, οἱ ὁποῖοι καὶ αὐτοὶ προσεχώρησαν εἰς αὐτόν. Ὁ Καντακουζηνὸς τότε διώρισεν ὡς ἄρχοντα τῆς ὄρεινῆς ταύτης περιοχῆς τὸν Μομτσίλον διὰ δύο λόγους, πρῶτον διότι ἐνόμιζεν ὅτι οἱ νομάδες θὰ ἦσαν εὐνοϊκῶς διατεθειμένοι πρὸς αὐτὸν ὡς ὁμόφυλοι, δηλ. Βούλγαροι ἢ κάλλιον Σλάβοι, καὶ δεύτερον διότι οὗτος ἦτο ἄριστα ἐξησκημένος εἰς ληστείας καὶ ἀρπαγὰς καὶ ἐπομένως καταλληλότατος διὰ τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον τοῦ ἀνέθετε, καὶ τὸ ὁποῖον ἦτο νὰ κακοποιῇ τὰς πόλεις, ὅσαι δὲν προσεχώρουν εἰς αὐτόν. Ἡ δύναμις, τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἡ περιοχή αὕτη, ἦτο διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀρκετὰ σημαντικὴ, διότι ἀνήρχετο εἰς περισσοτέρους τῶν τριακοσίων ἱππέων καὶ εἰς περισσοτέρους τῶν πεντακισχιλίων πεζῶν. Ἀρκεῖ πρὸς σύγκρισιν νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ πολὺ μεγαλυτέρα περιοχή Στενιμάχου καὶ Τζεπαίνης, ἡ ὁποία περιελάμβανεν ἑννέα, ἐν αἷς καὶ τὴν Φιλιππούπολιν, πόλεις, μόλις ἀπέδιδε χιλίους ἱππεῖς κατὰ τὸν ἴδιον Καντακουζηνόν.³

Ὁ εὐεργετηθεὶς ὁμοῦς ληστής πολὺ ταχέως ἔδειξε τὸν ληστρικὸν καὶ ἄπιστον χαρακτήρα του. Διότι, ὅτε μετ' ὀλίγον οἱ περὶ τὸν ἀντίπαλον τοῦ Καντακουζηνοῦ Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον ἐπρότειναν εἰς αὐτόν νὰ προσχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς καὶ νὰ πολεμήσῃ κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ, οὗτος προθύμως ἐδέχθη.⁴

Ὁ Καντακουζηνὸς ἐν τῷ μεταξύ εἶχε καταλάβει τὴν Γρατιανοῦ,⁵ ἡ ὁποία ἦτο πρωτεύουσα τῆς περιοχῆς, καθὼς καὶ τὰ Κουμουτζηνά, τὴν σημερινὴν δηλ. Κομοτινήν, τὰ ὁποῖα προσεχώρησαν εἰς αὐτόν, ἔχων δὲ καὶ συμμάχους Τούρκους ἐκ Σμύρνης ἠτοιμάζετο νὰ ἔλθῃ εἰς Διδυμότει-

¹ Τὰ λείψανα τῆς πόλεως ταύτης σφύζονται σήμερον παρὰ τὴν Βιστονίδα λίμνην ὑπὸ τὸ ὄνομα Μπουροῦ καλέ. Περὶ τῆς πόλεως βλ. Στ. Π. Κυριακίδου, *Θρακικὰ ταξείδια*. Μπουροῦ Καλέ, Ἀναστασιούπολις, Περιθεώριον ἐν *Ἡμερολογίῳ Μεγάλῃς Ἑλλάδος* 1931.

² Ἡ περιοχή αὕτη συμπίπτει πρὸς τὴν παλαιότερον ὀνομαζομένην Ἀχριδῶ, ἄγνωστον δὲ διατὶ ὁ Καντακουζηνὸς μετωνόμασεν αὐτὴν εἰς Μερόπην. Πρβλ. Στ. Π. Κυριακίδου, *Βυζαντινὰ μελέται* II—V. Ἐν *Θεσσαλονίκῃ* 1937, σ. 148 καὶ ἀλλαχοῦ.

³ Πρβλ. Στ. Π. Κυριακίδου, *Βυζαντινὰ μελέται* II—V, σ. 49, καὶ 50.

⁴ Καντακουζηνός. Βόνν. II, σ. 421, 16.

⁵ Τὸ σημερινὸν χωρίον Γριτζάν Ἀσάφ. Βλ. Στ. Π. Κυριακίδου, *Βυζαντινὰ μελέται* II—V, σ. 40 κέ.

χον, διὰ τὴν ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἡρακλείας. Ὁ Μομτσίλος, ὁ ὁποῖος εἶχε συνταχθῆ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Καντακουζηνοῦ, νομίσας ὅτι οὗτος εἶχεν ἤδη ἀναχωρήσει εἰς Διδυμότειχον, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Ἀβδήρων,¹ ὅπου εὗρισκοντο προσωρομισμένα δέκα καὶ πέντε τουρκικὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀποστείλει ὁ Τοῦρκος ἄρχων τῆς Σμύρνης Ἀμούρ εἰς βοήθειαν τοῦ Καντακουζηνοῦ. Τὰ πλοῖα ταῦτα ἐφύλαττον διακόσιοι πενήκοντα Τοῦρκοι, οἱ δὲ ὑπόλοιποι εὗρισκοντο εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ὁ Μομτσίλος ἐπελθὼν τρία μόνον πλοῖα κατώρθωσε νὰ καύσῃ, τῶν ἄλλων διασωθέντων, ἐκ δὲ τῶν Τούρκων οὐδεὶς ἐφανεύθη.

Ἡ εἶδσις περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης διεδόθη εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὁ ὁποῖος εὗρίσκειτο τότε εἰς τὰ Κουμουτζηνά, ἐξωγκωμένη, ὅτι δῆθεν ὁ Μομτσίλος εἶχε καύσει καὶ τὰ δεκαπέντε πλοῖα καὶ εἶχε φονεύσει ὄλους τοὺς φύλακας. Οἱ Τοῦρκοι τότε, ἐξοργισθέντες, ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ νὰ ἀφήσῃ πρὸς τὸ παρὸν κατὰ μέρος τὴν κατὰ τῆς Ἡρακλείας ἐκστρατείαν καὶ νὰ στραφῆ κατὰ τοῦ Μομτσίλου, διὰ νὰ ἐκδικηθῶσι τὸν θάνατον τῶν ὁμοφύλων. Ὁ Καντακουζηνὸς ἐκὼν ἄκων ἐδέχθη. Ἀλλ' ὁ Μομτσίλος, ὑποπτεύσας τὴν κατ' αὐτοῦ κίνησιν, συνεχέντρωσε τοὺς χωρικοὺς τῆς ὑπαίθρου εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ φρούρια, αὐτὸς δὲ ἠτοιμάζετο διὰ μάχην καί, παραλαβὼν τὸ στρατεύμα του, ἦλθεν εἰς τὸ Περιθεώριον, τὸ ὁποῖον εὗρίσκειτο ἀκόμη εἰς χεῖρας τῶν ἀντιπάλων τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ὁ Καντακουζηνὸς ἀπέστειλε πράγματι τοὺς Τούρκους μετὰ τῶν στρατευμάτων του, ἵνα λεηλατήσωσι τὴν χώραν τοῦ Μομτσίλου, αὐτὸς δὲ περιμένων τὴν ἐπάνοδον αὐτῶν ἐξῆλθεν ἐκ Κουμουτζηνῶν μετὰ ἐξήκοντα μόνον στρατιωτῶν, διὰ νὰ μάθῃ τι περὶ τῆς στρατιᾶς του, καί, προχωρήσας μέχρι τῶν ἐρειπίων τῆς Μοσσυπόλεως,² ἀφίππευσε, διὰ νὰ ἀναπαυθῆ. Καὶ διηγεῖται ὁ Καντακουζηνὸς τὸ θαυμαστὸν ὄνειρον, τὸ ὁποῖον εἶδε τότε, καὶ τὴν θαυμαστὴν σωτηρίαν του.³ Νυστάξας ἐκοιμήθη ὀλίγον. Καθ' ὃν ὅμως χρόνον ἐκοιμᾶτο, ἤκουσε φωνήν, ἣ ὁποία ἔλεγεν· «Ἐγείραι ὁ καθεύδων καὶ ἀνάστα ἐκ νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστός». Ἐξύπνησε τρομαγμένος καὶ διηγεῖτο εἰς τοὺς παρευρισκομένους τὸ ὄνειρον, ὅποτε οἱ σκοποὶ ἀνήγγειλαν ὅτι προχωρεῖ πρὸς τὸ μέρος των στρατιά, ἀλλὰ δὲν διέκρινον ποία ἦτο. Ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐνόμισαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἰδικῆς των, ἣ ὁποία ἐπέστρεφεν ἐκ τῆς λεηλασίας. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ εἶχε τρομάξῃ ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ ὄνειρου, διέταξεν ἀμέσως τοὺς βό-

¹ Τὰ Ἀβδηρα ἐλέγοντο τότε Πολύστυλον, ἐξ οὗ τὸ σημερινὸν ὄνομα Μπουλούστρα. Βλ. Σ τ. Π. Κυριακίδου, Μπουλούστρα - Πολύστυλον. Ἀφιέρωμα εἰς Γ. Ν. Χατζιδάκιν. Ἐν Ἀθήναις 1921, σ. 170 κέ.

² Ὁ Καντακουζηνὸς ὀνομάζει τὴν πόλιν Μεσήνην (Βόνν. II, σ. 429, 15). Περὶ τῆς πόλεως βλ. Σ τ. Π. Κυριακίδου, Βυζαντιναὶ μελέται II—V, σ. 62 καὶ ἀλλαχοῦ σποράδιον.

³ Ἐνθ' ἀν.

σκοπτας τοὺς ἵπλους νὰ ὀδηγήσουν αὐτοὺς εἰς τὰ Κουμουτζηνά, τὸν δὲ Μανουὴλ τὸν Ταρχανειώτην νὰ λάβῃ ὀλίγους ἐκ τῶν παρόντων καὶ νὰ προχωρήσῃ, διὰ νὰ ἴδῃ ποία ἦτο ἡ στρατιά, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἤρχισε νὰ ὀπλίζεται. Δὲν εἶχον ἀκόμη ὀπλισθῆ, ὅτε ἐπανῆλθεν ὁ Ταρχανειώτης ἀγγέλλων ὅτι ἡ στρατιά ἦτο ἐχθρική. Δὲν ἐπρόφθασε δὲ νὰ τελειώσῃ τὸν λόγον καὶ ἐφάνη ὁ Μομτσίλος μετὰ χιλίων ἐπιλέκτων, ὅστις εἶχε πληροφορηθῆ τὴν παρουσίαν τοῦ Καντακουζηνοῦ παρὰ κατασκόπων, διότι ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τῶν ἑρειπίων τῆς Μοσσυπόλεως μέχρι Περιθεωρίου εἶναι ὀλίγη.

Ὁ βασιλεὺς, συγκεντρῶσας τοὺς περὶ ἑαυτὸν, ἐβάδιζε διὰ τῶν ἑρειπίων τῆς πόλεως εὐτάκτως πρὸς τὰ Κουμουτζηνά. Ὁ Μομτσίλος, βλέπων αὐτοὺς εὐτάκτως ἀποχωροῦντας, ἐφοβήθη μήπως ὑπῆρχέ τις ἐνέδρα εἰς τὰ ἑρείπια τῆς πόλεως καὶ συνεκράτησε τὸν στρατὸν του ἀπὸ τῆς διώξεως, ἠκολούθει δὲ βραδέως διαιρέσας αὐτὸν εἰς τρεῖς λόχους. Ὅτε ὁμοῦς ὁ βασιλεὺς ἐξῆλθε πλεόν τῶν ἑρειπίων καὶ ἐβεβαιώθη ὅτι οὐδεμία ἐνέδρα ὑπῆρχεν, ὥρμησεν ἀκάθεκτος κατὰ τοῦ βασιλέως. Τότε οἱ περὶ τὸν Καντακουζηνὸν ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, αὐτὸς δ' ἔμεινε τελευταῖος. Ὅτε δὲ οἱ περὶ τὸν Μομτσίλον ἐπλησίασαν, στραφεῖς, ἀπέκρουσε τοὺς πρώτους φθάσαντας, ἀλλ' ἐφονεύθη ὁ ἵππος του. Τότε εἰς τῶν ὑπηρετῶν του, Λαντζαρέτος ὀνόματι, ἀπέβη τοῦ ἰδικοῦ του ἵππου καὶ παρεχώρησεν αὐτὸν εἰς τὸν βασιλέα, τὸν ἐβοήθησε δὲ καὶ νὰ ἐπιβῆ. Τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς ἐκείνην εἰς τῶν ἐχθρῶν πλησιάσας, τὸν ἐκτύπησε κατὰ τῆς κεφαλῆς, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ διαρρήξῃ τὸ κράνος. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὁ Καντακουζηνὸς ἀμυνόμενος ἐν ὑποχωρήσει καὶ πλήττων καὶ πληττόμενος κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ φθάσῃ εἰς τὰ Κουμουτζηνά, διασωθεὶς ὡς ἐκ θαύματος. Ὁ Λαντζαρέτος, δεχθεὶς δέκα καὶ ὀκτὼ τραύματα, κατέπεσεν, οἱ δὲ ἐχθροί, νομίσαντες ὅτι ἀπέθανεν, ἀφῆκαν αὐτὸν κατακείμενον, ἀλλ' ἀκόμη ἀναπνέοντα. Ὁ Μομτσίλος εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἀπεχώρησε χωρὶς νὰ σταθῆ καθόλου. Κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως μετέφεραν τὸν Λαντζαρέτον εἰς τὰ Κουμουτζηνά ἀναπνέοντα ἀκόμη, ἐκεῖ δὲ μετὰ πολλὰς περιποιήσεις ἀνέρωσε σῶος καὶ ἀκέραιος. Ἐκ τῶν περὶ τὸν Καντακουζηνὸν ἔπесαν τέσσαρες, μεταξὺ τῶν ὀποίων καὶ ὁ Βρυένιος Μιχαήλ, ἄλλοι δὲ τόσοι συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι.

Ὅλιγον μετὰ ταῦτα ὁ Μομτσίλος, ἀφ' οὗ ἡ ἐπελθοῦσα κατ' αὐτοῦ στρατιά ἀπεχώρησεν, ἀπέστειλε πρὸς τὴν βασίλισσαν Ἄνναν τὴν Παλαιολογίαν δύο ἐκ τῶν συλληφθέντων, τὸν Ἀπελμενὲ καὶ τὸν Θεόδωρον τὸν Καβαλλάριον καὶ ἐξήτησε τὸν μισθὸν τῆς συμμαχίας. Ἡ βασίλισσα εὐχαρίστως ἐδέχθη τὴν αἴτησιν καὶ τοῦ ἀπένευσε τὸν μέγαν τίτλον τοῦ δεσπότη. Ταυτοχρόνως ὁμοῦς ὁ ἄπιστος λησιτῆς ἔστειλε καὶ πρὸς τὸν Καντακουζηνὸν πρεσβείαν ζητῶν συγγνώμην διὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν πρὸς αὐ-

τόν, τὸν εὐεργέτην του, ἀγνωμοσύνην. Ὁ Καντακουζηνός, μὴ δυνάμενος πρὸς τὸ παρὸν νὰ τιμωρήσῃ αὐτὸν καὶ θεωρῶν ἀσύμφορον καὶ ἐπιβλαβὲς νὰ τὸν ἔχη ἐχθρόν, ἐδέχθη νὰ παράσῃ εἰς αὐτὸν συγγνώμην· πληροφορηθεὶς δὲ ὅτι ἡ βασίλισσα εἶχεν ἀπονεύσει ἤδη εἰς αὐτὸν τὸν τίτλον τοῦ δεσπότη, τοῦ ἔδωκε καὶ αὐτὸς τὸν τίτλον ταῦ σεβαστοκράτορος, ὁ ὁποῖος ἀπενέμενο εἰς σεβαστὰ συγγενικὰ μέλη τῆς βασιλευούσης οἰκογενείας. Κατόπιν τούτου ὁ Μομτσίλος ἐφάνη πρὸς ὥρας ὅτι προετίμησε τὸν Καντακουζηνὸν καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐδείκνυεν ὅτι δῆθεν ἐπροτίμα νὰ εἶναι τεταγμένους ὑπ' αὐτόν.

Μετά τινὰ ὅμως χρόνον, ὅτε ὁ Καντακουζηνὸς εὐρίσκετο εἰς Διδυμότειχον, ὁ Μομτσίλος προτιμήσας τὸ δοθὲν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς βασιλείσης ἀξίωμα καὶ ἀναγορεύσας ἑαυτὸν δεσπότην ἤρχισε καὶ πάλιν τὰς ἐχθροπραξίας κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ κατατρέχων τὰς πόλεις, τὰς προσκειμένας εἰς αὐτόν. Ἀποκτήσας δὲ βαθμηδὸν δύναμιν ἐκ τοῦ ἐμφυλίου μεταξὺ Καντακουζηνοῦ καὶ Παλαιολόγων πολέμου καὶ ἀποθρασυνθεὶς ἀπέστη καὶ τῆς βασιλείσης Ἄννης καὶ κηρύξας ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον ἐπολέμει κατ' ἀμφοτέρων ὑποτάσσεων χωρὶα καὶ πόλεις.

Οὕτως ἔφθασε νὰ ἔχη τετρακισχιλίους σχεδὸν ἱππεῖς, ἅπαντας ἀρίστους, καὶ νὰ θεωρῆται ἀκαταμάχητος καὶ διὰ τὸ θάρρος του καὶ διὰ τὴν φυσικὴν ὀχυρότητα τῶν τόπων, τῶν ὁποίων ἦρχε.¹ Κατατρέχων δὲ καὶ λεηλατῶν διαρκῶς τὰς θρακικὰς πόλεις κατώρθωσε πρὸς τῇ ὀρεινῇ Μερόπῃ νὰ καταλάβῃ καὶ αὐτὴν τὴν Ξάνθειαν.²

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ φίλος τοῦ Καντακουζηνοῦ Τοῦρκος ἄρχων τῆς Σμύρνης Ἄμουρ κατώρθωσε νὰ διαπεραιωθῇ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν Θράκην καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς Διδυμότειχον μετὰ εἰκοσακισχιλίων ἱππέων. Συναντηθεὶς μετὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐζήτησε νὰ ἐκστρατεύσουν κατὰ τοῦ Μομτσίλου, ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἦτο σφόδρα ὠργισμένος δι' ὅσα εἶχε πράξει. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Καντακουζηνὸς δὲν ἦτο ἕτοιμος, ἐπεχείρησεν ἐπιδρομὴν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατεχομένην χώραν καὶ ἀπεκόμισεν ἄφθονον λείαν. Μετὰ τοῦτο, παρασκευασθέντος ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐστράφησαν ἀμφοτέροι κατὰ τοῦ Μομτσίλου.

Οὕτως, πληροφορηθεὶς τὴν κατ' αὐτοῦ παρασκευὴν, ἔστειλε καὶ πάλιν πρεσβείαν πρὸς τὸν Καντακουζηνὸν λέγων ὅτι μετενόησε διὰ τὴν ἀγνωμοσύνην, τὴν ὁποίαν ἔδειξε πρὸς αὐτόν, καὶ ὅτι, ἂν τύχῃ καὶ πάλιν συγγνώμης, οὐδέποτε πλέον θὰ φανῇ ἀγνώμων, ἀλλὰ θὰ τὸν ὑπηρετήσῃ πιστῶς. Μὴ δυνηθεὶς ὅμως νὰ ἑξαπατήσῃ ἐκ νέου τὸν Καντακουζηνὸν καὶ πληρο-

¹ Καντακουζηνός. Βόνν. II, σ. 437, 5.

² Οὕτως ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἡ σημερινὴ Ξάνθη καὶ οὕτως ὠνόμαζεν αὐτὴν παλαιότερον ὁ λαός: Ξάνθη.

φορηθεὶς ὅτι ἡ στρατιὰ ἐπλόρητο ἤδη κατ' αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ πολεμήσῃ κατὰ Ρωμαίων ὁμοῦ καὶ βαρβάρων. Συγκεντρώσας λοιπὸν ὄλας αὐτοῦ τὰς ἐπιλέκτους δυνάμεις, ἀνερχομένας εἰς χιλίους πεντακοσίους, ἦλθεν εἰς τὸ Περιθεωρίον, τὸ ὁποῖον καὶ πρότερον εἶχεν ἐνοχλήσει, καὶ ἐξήτησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτό. Ἄλλ' οἱ κάτοικοι τοῦ Περιθεωρίου ἀπέκλεισαν τὰς πύλας καὶ ὑπέδειξαν εἰς αὐτὸν ὅτι ἔπρεπε νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν ἐπερχομένων Τούρκων. Ἐπειδὴ ὄμως τὸν ἐφοβοῦντο, διότι ἐτιμῶρει ἀγρίως τοὺς ἀνθισταμένους, διὰ νὰ μὴ δεῖξουν ἐντελῶς ἐχθρικός πρὸς αὐτὸν διαθέσεις, ἐπέτρεψαν τὴν εἴσοδον εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ραΐκον μὲ πεντήκοντα μόνον ἄνδρας. Ὁ Μομιτσίλος παρέταξε τότε τὸ στράτευμά του πρὸς τὸ τεῖχος, τὸ πρὸ τῆς πόλεως, πιθανῶς διὰ νὰ προφυλάξῃ οὕτω τὰ νῶτά του. Ἐν τῷ μεταξὺ κατέφθασεν ἡ προφυλακὴ τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι ἀπαθήσαντες τὸν Μομιτσίλον καὶ κρημνίσαντες τὸ τεῖχος προέβησαν εἰς λεηλασίαν τῆς πέραν αὐτοῦ χώρας μέχρι τῆς Μυθονίας.¹ Κατόπιν τούτων ἤρχετο ὁ Καντακουζηνὸς μετὰ τῆς κυρίας δυνάμεως καὶ τοῦ Ἀμούρ. Ἰδόντες δὲ ὅτι τὸ στράτευμα τοῦ Μομιτσίλου δὲν εἶχεν ἠττηθῆ ἄλλ' ἀπλῶς εἶχεν ἀφήσει διόδον μόνον εἰς τοὺς βαρβάρους, κατὰ τὰ ἄλλα δὲ ἦτο καλῶς συντεταγμένον, συνέταξαν καὶ αὐτοὶ τὴν στρατιάν των εἰς τρία μέρη. Καὶ τὸ μὲν δεξιὸν κέρας κατέλαβεν ὁ Ἀμούρ μετὰ τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν τοξῆται, διὰ νὰ τοξεύωσι τοὺς περὶ τὸν Μομιτσίλον εἰς τὰ γυμνά· τὸ ἀριστερὸν εἶχεν ὁ Ἰωάννης Ἀσάνης, ὁ γυναικάδελφος τοῦ Καντακουζηνοῦ, μετὰ καταφράκτων ἱππέων Ρωμαίων, οἱ ὁποῖοι ἐμάχοντο μὲ δόρατα (κοντούς), τὸ δὲ μέσον ὁ βασιλεὺς μετ' ἐπιλέκτων Ρωμαίων καὶ Τούρκων. Ἀντιτοίχως παρετάχθη καὶ ὁ Μομιτσίλος καὶ ἤρχισεν ἡ μάχη σφοδρὰ καὶ πεισματώδης, ἡ ὁποία διήρκεσεν ἐπὶ ἀρκετὴν ὥραν. Ἐν τέλει τὸ στράτευμα τοῦ Μομιτσίλου ἠττήθη καὶ ὠπισθοχώρησε πρὸς τὰ τεῖχη μαχόμενον. Ἐπειδὴ δὲ ἔνεκα τῆς

¹ Ὁ Καντακουζηνὸς λέγει ἐπὶ λέξει τὰ ἐξῆς: (Βόνν. II, σ. 532, 4). «Μομιτζίλος δὲ πρὸς τὸ τεῖχος τὸ πρὸ τῆς πόλεως παρέτατε τὴν στρατιάν, οἰόμενος ἀντιστήσιν καὶ τὸ τεῖχος ἔχων οὐκ ὀλίγα συναιρούμενον. Πέρσαι μὲν οὖν, ἐπεὶ προσέβαλον οἱ πρῶτως φθάσαντες, ὄσαντες τὸ Μομιτζίλου στράτευμα περὶ πεντακοσίους χιλίους ὄντας, τὸ τε τεῖχος καθήρουν, καὶ διεσπιδάννυτο ἐπὶ λεηλασίαν τῆς στρατιᾶς τὸ πλεον, καὶ πάντα κατέδρομον αὐθημερὸν καὶ ἐλήϊσαντο ἄχρι Μυθονίας». Ὁ ἀναγινώσκων τὴν περιγραφὴν τῆς μάχης ταύτης θὰ ἀπορήσῃ ἴσως πῶς, ἐνῶ οἱ Τούρκοι ἐκρήμνισαν τὸ τεῖχος, ἡ πῆλις ἔμεινεν ἀνάλωτος, αὐτοὶ δὲ διεσκορπίσθησαν πρὸς λεηλασίαν τῆς πέραν αὐτοῦ χώρας, προσελάσαντες μέχρι Μυθονίας. Προφοπῶς τὸ τεῖχος οὐθεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, ἀλλ' ἐμποδίζει ἀπλῶς τὴν ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῆς περιοχῆς τῶν Κομουτζηνῶν καὶ τῆς πέραν τοῦ Περιθεωρίου. Καὶ ὄντως. Προφανῶς πρόκειται περὶ τοῦ παλαιοῦ ὑδραγωγείου τῆς Ἀναστασιουπόλεως (κατόπιν Περιθεωρίου), τὸ ὁποῖον ἐκτισε μὲν ὁ Ἰουστινιανός, ὠχίρωσε δὲ πιθανῶς ὁ Ἀνδρόνικος, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπάνοδον τῶν Καταλάνων εἰς τὴν Θράκην. Περὶ αὐτοῦ βλέπε ὅσα ἔγραψα εἰς τὰ ἀνωτέρω ἀναφερθέντα Θυρακικὰ ταξείδια. Μυθονίαν λέγων ὁ Καντακουζηνὸς ἐννοεῖ προφανῶς τὴν πέραν τοῦ Νέστου χώραν. Βλ. Στ. Π. Κυριακίδου, Βυζαντινὰ μελέται II-V, σ. 197 κέ.

στενότητος τοῦ χώρου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμοποιήσουν τοὺς ἵππους των, πρῶτος ὁ Μομτσίλος καὶ ἔπειτα ἅπαντες οἱ περὶ αὐτὸν ἐπέξυσαν καὶ ἐξηκολούθησαν, ἐφ' ὅσον ἐξη ὁ Μομτσίλος, μαχόμενοι περὶ μετὰ μεγίστης γενναϊότητος καὶ ἐπιπτον πολλοί. Ὅτε ὁμως ἔπεσεν οὗτος, οἱ ὑπολειπόμενοι ἔπαυσαν τὴν ἀντίστασιν καὶ παρεδόθησαν ὅλοι χωρὶς νὰ κατορθώσῃ νὰ διαφύγῃ οὐδεὶς. Καθ' ὄλον δ' αὐτὸ τὸ διάστημα οἱ κάτοικοι τοῦ Περιθεωρίου παρηκολούθουν τὴν μάχην ἀπὸ τῶν τειχῶν ὡς ἄπλοι θεαταὶ χωρὶς νὰ λάβουν μέρος ὑπὲρ οὐδετέρου τῶν μαχομένων. Μετὰ τὸ τέλος τῆς μάχης ὁ Καντακουζηνός, ἐπιθεωρήσας τὸ πεδίον, ἐδάκρυσεν, ὡς λέγει ὁ Ἰδιος, διὰ τὰ συμβάντα, καὶ διότι ὁ πρότερον ἀήτητος θεωρούμενος ἔκειτο τώρα νεκρὸς καὶ ἄτιμος, συμπατούμενος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, καὶ διότι οἱ πεσόντες, οἵτινες τόσῃ εἶχον δεῖξει ἀρετὴν καὶ ἀνδραγαθίαν, ἦσαν Ρωμαῖοι, τοὺς ὁποίους κατέστρεψεν ὁ πολλῶν δακρῦων αἴτιος ἐμφύλιος πόλεμος.¹ «Οὕτω, λέγει ὁ Καντακουζηνός, ὁ Μομτζίλος ἠνθησέ τε ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐπὶ μέγα ἔδοξε τύχης προελθεῖν, καὶ τάχιον ἀπήνθησε καὶ κατερρῦη».

Μετὰ τὴν μάχην ὁ βασιλεὺς ἦλθεν εἰς τὴν Ξάνθειαν, ὅπου εὕρισκετο ἡ κατοικία τοῦ Μομτσίλου καὶ ἡ σύζυγός του. Οἱ Ξάνθειοι, μὴ γνωρίζοντες τὰ συμβάντα, ἠρώτων ποῦ εὕρισκετο ὁ Μομτσίλος. Ὅτε δὲ ἔμαθον ὅτι καὶ αὐτὸς καὶ ὅλος ὁ στρατός του ἐφονεύθη, ἔκλαυσαν τὴν συμφορὰν τῶν οἰκείων των, παρέδωσαν ὁμως τὴν πόλιν εἰς τὸν Καντακουζηνόν. Οὗτος δεικνύων ἐπιείκειαν πρὸς τὴν σύζυγον τοῦ Μομτσίλου διέταξε νὰ μὴ ἀφαιρέσουν τίποτε ἀπὸ τὰ πράγματά της, ἔδωκε δ' εἰς αὐτὴν τὴν ἄδειαν νὰ μείνῃ εἰς τὴν Ξάνθειαν ἢ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα της, τὴν Βουλγαρίαν, ἔχουσα ὀλόκληρον τὴν περιουσίαν της. Αὕτη ἐπροτίμησε νὰ φύγῃ καὶ ἔφυγε.

Οὕτως ἔληξε τὸ πολυθρόλυτον ἐπεισόδιον τοῦ Μομτσίλου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ ληστοῦ κατώρθωσε διὰ τῆς πανουργίας καὶ ἀπιστίας του ἕνεκα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῶν Βυζαντινῶν νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ μεγάλα ἀξιώματα τοῦ σεβαστοκράτορος καὶ τοῦ δεσπότη καὶ πρὸς στιγμὴν νὰ ἀποβῇ ἀνεξάρτητος ἡγεμὼν τῆς χώρας, τῆς ὁποίας τὴν διοίκησιν τοῦ εἶχεν ἐμπιστευθῆ ὁ Καντακουζηνός.

*
* *

Πρὸς τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ Καντακουζηνοῦ συμφωνεῖ καὶ ἡ δευτέρα διὰ τὸν Μομτσίλον πηγὴ, ὁ σύγχρονος ἐπίσης ἱστορικὸς Γρηγοράς. Ἄλλ'

¹ Καντακουζηνός. Βόνν. II, σ. 533, 24 κέ. «Βασιλεὺς δὲ ἐδάκρυσεν ἐπὶ τῇ συμφορᾷ, οὐ μόνον διὰ τῶν πραγμάτων τὴν μεταβολήν, ὅτι ὁ πρότερον ὀλίγῳ μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ οἰόμενος καὶ ἀήτητός τις εἶναι δοκῶν καὶ δεινὸς περὶ στρατηγίας ἐν μᾶ καίρου ροπῇ ἄτιμος ἔκειτο συμπατούμενος ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ πεσόντες, ὄντες τοσοῦτοι καὶ τοιαύτην ἐπιβεδειγμένοι ἀρετὴν καὶ ἀνδραγαθίαν, Ρωμαῖοι ἦσαν, οὓς ὁ πολλῶν δακρῦων αἴτιος ἐμφύλιος πόλεμος παρανάλωσεν».

οὗτος ὄχι μόνον συντομώτερος εἶναι, ἀλλὰ καὶ τὰ πράγματα φαίνεται ἔξ ἀκοῆς μᾶλλον καὶ φημῶν ἐκθέτων καὶ ἐπὶ τὸ λογοτεχνικώτερον διασκευάζων καὶ ὄχι ἔξ ἰδίας ἀντιλήψεως ἢ ἐξηκριβωμένης ἱστορικῆς ζητήσεως. Ἐν τῷ συνόλῳ αἱ πληροφορίες τοῦ Γρηγοῤᾰ δὲν ἀφίστανται τῶν πληροφοριῶν τοῦ Καντακουζηνοῦ, εἰ μὴ εἰς ἐλάχιστα σημεῖα. Καὶ εἰς τὰ σημεῖα ὁμοῦ ταῦτα προφανῶς ἀκριβέστερος εἶναι ὁ Καντακουζηνός.

Ὁ Μομτσίλος κατὰ τὸν Γρηγοῤᾰν,¹ καταγόμενος ἔξ ἀφανῶν γονέων,² ἔκ μειρακίου διῆγε ληστρικὸν βίον μετ' ἄλλων ληστῶν καὶ ἐλήστευεν ἔξ ἐνέδρας τοὺς διαβάτας εἰς τὰ μεθόρια Σερβίας καὶ Βουλγαρίας. Τριακονταετῆς τὴν ἡλικίαν ἀπεφάσισε νὰ ἀλλάξῃ βίον ἐπὶ τὸ ἀνθρωπινώτερον καὶ διὰ τοῦτο εἰσηλθεν ἐπὶ μισθῷ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τινὸς τῶν ἐνδόξων Ρωμαίων.³ Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὸν ληστρικὸν βίον καὶ συγκεντρώσας βαθμηδὸν ἀρκετὴν δύναμιν, ἄλλοτε μὲν ἐπετίθειο κατὰ τῶν δυνάμεων τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἄλλοτε δ' ἐλειλάτει τὰς χώρας τῶν Βουλγάρων καὶ ἄλλοτε τῶν Βυζαντινῶν. Φοβηθεὶς ὁμοῦ μήπως οἱ κακῶς πάσχοντες ὑπ' αὐτοῦ, συνεννοηθέντες, ἐξοντώσουν αὐτόν, ἐπροτίμησε νὰ γίνῃ σύμμαχος ὑπόσπονδος καὶ δοῦλος ἐθελοντῆς τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἀλλ' οὐχὶ μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀκολουθῇ αὐτόν, ἀλλ' αὐτόνομος ὦν νὰ προσβάλῃ κατὰ τὴν συνήθειάν του κρύφα τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῶν εἰς τὰς ληστείας συντρόφων του.

Προϊόντος τοῦ χρόνου συνέρρουσαν περὶ αὐτὸν πολυάριθμοι πένητες αἰμοχαρεῖς, Σέρβοι καὶ Βούλγαροι καὶ ἄλλοι μισοβάρβαροι τὴν δίαίταν, οἱ ὅποιοι ἀπετέλεσαν δύναμιν δισχιλίων ἰππέων, ἀφωσιωμένων εἰς αὐτόν. Ἐκτοτε ὁ Μομτσίλος ἠδύνατο πλέον νὰ λαμβάνῃ μέρος καὶ εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τῶν Ρωμαίων, προστιθέμενος ἐκάστοτε κατὰ βούλησιν εἰς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην μερίδα. Τότε οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔστειλαν εἰς αὐτόν τὰ σύμβολα τοῦ ἀξιώματος τοῦ δεσπότη καὶ ἐκίνησαν αὐτόν κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ.

Ἀφηγεῖται κατόπιν ὁ Γρηγοῤᾰς τὸ ἐπεισόδιον τοῦ οὐεῖρου τοῦ Καντακουζηνοῦ εἰς τὰ ἐρείπια τῆς Μοσσυπόλεως καὶ τῆς θαυμαστῆς σωτηρίας του, προσθέτων λεπτομερείας τινάς, κάπως μυθιστορικές, αἱ ὅποια ἴσως

¹ Ὁ Γρηγοῤᾰς ἀποφεύγων τὸν τσιτακισμὸν ὀνομάζει αὐτὸν Μομτιλίλαν, ὅπως καὶ τὰ Κομνηνικὰ Κομνηνὴ ν. Προβλ. Βόνν. II, σ. 703, 11 καὶ 12.

² Κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Γρηγοῤᾰ (ἐνθ' ἄν.) «διφυῆς γενόμενος ἔξ ἀφανῶν γονέων». Τί ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς διὰ τῆς λέξεως διφυῆς εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον δὲν εἶναι σαφές. Δυσκολεύομαι νὰ υποθέσω ὅτι ἡ λέξις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ συνηθέστερον διγενής, δηλ. ἐκ δύο ἐθνῶν καταγόμενος.

³ Παρόμοιόν τι ἔκαμε καὶ ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδών, τὸ ὅποιον φαίνεται ἔχων ἐν νῷ ὁ Γρηγοῤᾰς.

προέρχονται ἐκ φημῶν, προελθουσῶν ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Καντακουζηνοῦ.¹

Ὡς πρὸς τὸ τελικὸν ἐπεισόδιον τῆς ἱστορίας τοῦ Μομτσιλου, δηλαδὴ τὴν μάχην παρὰ τὸ Περιθεώριον, ὁ Γρηγορᾶς ὁμιλεῖ περὶ τῆς καταλήψεως ὑπ' αὐτοῦ τῆς Ξανθείας καὶ τοῦ Περιθεωρίου, τὸ ὁποῖον δῆθεν ἐχρησιμοποιοεῖ ὡς ὀρητήριον, ἀναβιβάζει δὲ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς τετρακισχίλιους ἱππεῖς. Τὴν μάχην περιγράφει ὄχι βέβαια μὲ τὴν ἀκρίβειαν καὶ σαφήνειαν τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἴδιον σχεδὸν τρόπον. Ὁ Καντακουζηνὸς μετὰ τῶν ρωμαϊκῶν δυνάμεων² παρατάσσεται κατὰ τοῦ Μομτσιλου κατὰ μέτωπον, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι ἐτάχθησαν εἰς τὰς πτέρυγας. Οὗτοι, τοξόται ὄντες, ἀποβάντες τῶν ἱππων, περικυκλοῦσι τὸ στράτευμα τοῦ Μομτσιλου καὶ διὰ τῶν τοξευμάτων των φονεύουσι τοὺς

¹ Βλ. Γρηγορᾶν Βόνν. II, σ. 706. Διὰ τὰ ἀντιληφθῶσιν οἱ ἀναγνώσται τὴν μυθιστορικὴν διασκευὴν τοῦ Γρηγορᾶ, παραθέτομεν ἐνταῦθα μέρος τῆς ὑπ' αὐτοῦ περιγραφῆς τοῦ ἐπεισοδίου: «Ἄρτι δ' ἐν ἀκμῇ τῆς ἡρινῆς καθισταμένης ὥρας, ὅτε τὸ ποικίλον τῆς χλόης τὸς πεδιάδας κοσμεῖ, καὶ τῶν τέως ἀναβιούντων δένδρων οἱ πλόκαμοι μετὰ τῶν ἀνθέων τὰς τῶν ἀνθρώπων ὄψεις ἐφέλκονται, νέαν χαρίζομεναι τέρψιν καὶ ἡδονὴν τῇ ψυχῇ, καὶ ἅμα χιλὸν ἢ γῆ προσηνῆ καὶ νομὴν αὐτοφυᾶ τοῖς ἀλόγοις ζῴοις, ἔδοξε καὶ τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ περὶ Μουσινούπολι, ἐξίοντι Κομοτηνῶν τῆς πολίχνης, πῆξασθαι τὸ στρατόπεδον, κἀνταῦθα περὶ τῶν πρακτέων βουλευσασθαι, τὰ τε ἄλλα καὶ ὅπως ἀπαντῆσαι χρεῶν τοῖς Ἀποκαύκου καινοτέροις βουλευμασι καὶ ταῖς ἐστρατεαῖς. Δένδρῳ γε μὴ ἐντυχεῖν ἐνταυθοῖ ποι συνέβη, κλάδους ἔχοντι μάλα εὐμήκει, καὶ δίκην φάναι ὀρόφου βαθεῖαν μὲν τῇ γῆ τὴν σκιὰν ἐμπαρεχομένους, ἐμποδῶν δὲ πως καὶ ταῖς ὑπερβολαῖς τοῦ ἡλίου καθισταμένους, καὶ ἀφαιρουμένους τὸ κάειν αὐτόν. Ὑπὸ δὲ τῷ δένδρῳ πηγὴ τις ἀνέβλυζε, χορὸν τινα ποιουμένη τῷ ὕδατι, οὕτω μέντοι διαυγῆς, ὡς καὶ τὸ τοῦ δένδρου κάλλος πως ἀποματτομένην αὐτὴν καθ' αὐτὴν τὴν ὑπογραφὴν, καὶ δύο μῖας τινος ρίζης δοκεῖν εἶναι φύεσθαι δένδρα· τὸ μὲν ἄνω, τὸ πρὸς ἡμᾶς ἀνίσχον· τὸ δ' ὑπὸ γῆν αἰωρούμενον. Ὑπὸ δὴ τούτῳ βραχὺ κατακλίνας ὁ βασιλεὺς ἑαυτὸν εἰς ὕπνον ἐτρέπη, καὶ ἅμα ἐδόκει φωνῆς ἀοράτως ἀκούειν «ἔχειραι» λεγούσης «ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστός»· εὐθύς τε διαγρηγορήσαντα, ζάλην ἔχοντα λογισμῶν ἀναστῆναι· καὶ τις ἐκεῖ παρῶν ἄσμάτων δημιουργὸς λύραν τε ἡρμόσατο ἐξεπίτηδες καὶ, οἷον πείθειν ἅπαντας ἀνέχειν ἐπ' αὐτοῦ, ἕσμα ἀνεκρούσατο. Καὶ ἦν τὸ τοῦ ἕσματος. «Ἄνδρες (φησὶν) οἱ τῷδε τῷ δένδρῳ καὶ τῷδε τῇ σκιᾷ προσεοικότες ἀτεχνῶς, παρόσον νῦν μὲν ὥρας μετέχοντες φαίνεσθε, ὅσον δ' οὕτω ἀωρίας ἐπιδραμούσης οὐχίσεσθε πρὸς μαρασμὸν τε καὶ φθοράν, δεῦρο δὴ χαίρωμεν, καὶ ἐντυφῶμεν τῇ νεότητι, πρὸς τὸν θάνατον αὐτῆς κατορχήσασθαι.» Τὴν δὴ τοιαύτην μαθὼν ὁ Μομιτίλας ἐκ τῶν ἡμεροσκόπων διατριβὴν, ἐγγιστά που ποιούμενος ἐξεπίτηδες τὰς διατριβὰς καὶ φιλίαν ὑποκρινόμενος, ἔγνω πρὶν ἀθροισθῆναι τὸ στράτευμα, καὶ πρὶν τὸ δρᾶμα τὸν βασιλέα μαθεῖν, ἐπιθέσθαι οἱ τελῆος ἀφροντιστοῦντι».

² Ἐν τῷ κειμένῳ (Βόνν. II, σ. 728, 12) ἀναγινώσκειται: «Ὁ δὲ βασιλεὺς κατὰ μέτωπον τῶν πολεμίων ἑαυτὸν κατὰ τῶν Ρωμαϊκῶν δυνάμεων συνταξάμενος τὴν ἔφοδον καὶ τὸν δρόμον ἐκαρτέρει τοῦ Μομιτίλου». Προφανῶς τὸ κατὰ εἶναι γραφὴ ἔσφαλμένη καὶ πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς μετὰ.

ἵππους αὐτοῦ, καθ' ὃν χρόνον καὶ οἱ περὶ τὸν Καντακουζηνὸν ἐπετίθεντο διὰ τῶν δοράτων. Οὕτω πεζοὶ πρὸς πεζοὺς ἀγωνιζόμενοι οἱ περὶ τὸν Μομτσίλον κατεκόπησαν πλὴν ἐλαχίστων, συλληφθέντων αἰχμαλώτων.

Αὕτη εἶναι ἡ ἀφήγησις τοῦ Γρηγοῤῃ. Εἶναι προφανὲς ὅτι δὲν ἔχει τὴν ἀκριβείαν τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἥτις προέρχεται ἐξ ἀκριβοῦς τῶν πραγμάτων γνώσεως. Ἡ ἀφήγησις τοῦ Γρηγοῤῃ ἀγνοεῖ τὴν κατάταξιν τοῦ Μομτσίλου εἰς τοὺς στρατιώτας ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν φυγὴν αὐτοῦ εἰς τὸν Κράλην, ὁπόθεν ἐπανελθὼν συνετάχθη πρὸς τὸν Καντακουζηνόν. Ἐπειτα ἀγνοεῖ τὸν ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ διορισμὸν αὐτοῦ ὡς ἀρχοντος τῆς Μερόπης, παρουσιάζει δ' αὐτὸν ὡς σύμμαχον τοῦ Καντακουζηνοῦ, τρόπον τινὰ αὐτόνομον καὶ ἀνεξάρτητον. Τὴν δύναμιν αὐτοῦ παρουσιάζει ὡς ἐντελῶς ληστρικὴν, συγκροτηθεῖσαν ἐκ Σέρβων καὶ Βουλγάρων καὶ ἄλλων μισοβαρβάρων τυχοδιωκτῶν, ἴσως διότι ὁ Μομτσίλος ἦτο ληστής καὶ Σλάβος, ἐνῶ ὁ Καντακουζηνός, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀρξοὶ ἄλλοτε εἰς τὴν Μερόπην, ἀναφέρει ρητῶς ὅτι ἡ δύναμις αὐτοῦ προήρχετο ἐκ τῶν φρουρίων καὶ τῶν κωμῶν τῆς περιοχῆς, ἦτο δηλ. ἡ τοπικὴ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς περιφερείας, καθορίζει δ' ἀκριβῶς αὐτήν, ὡς εἴπομεν, εἰς τριακοσίους ἵππεὺς καὶ πεντακισχιλίους πεζοὺς¹. Ἀγνοεῖ ἐπίσης ὁ Γρηγοῤῃ τὸ ἄλλοπρόσαλλον πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἔπαιξεν ὁ Μομτσίλος, καὶ τὰς ἐπανεπιλημμένας αὐτοῦ πρεσβείας πρὸς τὸν Καντακουζηνόν. Τὸν ἀριθμὸν τῶν περὶ αὐτὸν ἵππέων κατὰ τὴν τελικὴν μάχην ἀναβιβάζει εἰς τετρακισχιλίους, ἐνῶ ὁ Καντακουζηνός ὁμιλεῖ μὲν περὶ τετρακισχιλίων ἵππέων, εἰς τοὺς ὁποίους ἠῤῥησε τὴν δύναμίν του ὁ Μομτσίλος, ἀλλ' εἰς τὴν τελικὴν μάχην, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβε καὶ ὁ ἴδιος μέρος καὶ εἶδε καὶ τὰ πτώματα, περιορίζει αὐτὴν εἰς χιλίους πεντακοσίους. Ὁ Γρηγοῤῃς (Βόνν. II, σ. 727 κέ.) ἀνακριβῶς ὁμιλεῖ περὶ καταλήψεως τοῦ Περιθεωρίου ὑπὸ τοῦ Μομτσίλου

¹ Καντακουζηνός. Βόνν. II, σ. 403, 14 κέ. «Εἰδὼς δὲ αὐτὸν ὄντα ἐπιτήθειον πρὸς τοιαύτην ἡγεμονίαν, τὰ τε φρούρια ἐνεχείρισε καὶ τὰς κατὰ τὴν Μερόπην ἄλλας κώμας οὐκ ὀλίγας οὖσας, ἐξ ὧν οὐκ ὀλίγη χεῖρ συνελέγετο ληστρικὴ. Ἦσαν γὰρ ἵππεὺς μὲν τριακοσίων ὀλίγῳ πλείους, πεζοὶ δὲ ὑπὲρ τοὺς πεντακισχιλίους· ὧν ἀπάντων αὐτῷ ἐνεχείρισε τότε τὴν ἀρχὴν καὶ προσέτατε κακοῦν τὰς πόλεις, αἷ μὴ προσχωροῖεν βασιλεῖ». Κατὰ ταῦτα ἡ δύναμις τοῦ Μομτσίλου δὲν συνεκροτήθη ἐκ τυχοδιωκτῶν Σέρβων καὶ Βουλγάρων, συρρεουσάντων περὶ αὐτὸν χάριν ληστρικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀλλ' ἦτο δύναμις στρατιωτικὴ βασιλική, τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς ἐνεχείρισεν εἰς αὐτόν. Τὸ ὅτι ὁ Καντακουζηνός ὀνομάζει αὐτὴν ληστρικὴν δὲν σημαίνει ὅτι ἦτο συγκεκριμένη ἐκ ληστῶν, ἀλλ' ὅτι ἐπρόκειτο νὰ χρησιμοποιηθῇ κατὰ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον εἰς ἐπιδρομὰς καὶ λεηλασίας, πρὸς καταπύνησιν τῶν μὴ προσχωρουσῶν πόλεων καὶ ὄχι εἰς τακτικὰς μάχας. Τὸν ἐκ πεντακισχιλίων τυχοδιωκτῶν, Σέρβων καὶ Βουλγάρων, ἀπαρισμὸν τῆς δυνάμεως τοῦ Μομτσίλου δέχεται παραδόξως καὶ ὁ Jirec'ek, μὴ προσέξας εἰς ὅσα ἀκριβῆ γράφει ὁ Καντακουζηνός (Geschichte der Bulgaren σ. 303).

καὶ τῆς χρησιμοποίησεως αὐτοῦ ὡς ὀρητηρίου ὄχυροῦ. Ἐν τούτῳ ἦτο ἀκριβές, ὁ Μομτσίλος θὰ ἠδύνατο τὴν τελευταίαν στιγμήν νὰ καταφύγῃ καὶ νὰ κλεισθῆ εἰς τὴν δισάλωτον πόλιν καὶ νὰ ἀποφύγῃ τὸν ὄλεθρον. Ὁ Καντακουζηνὸς ἤδη πρότερον εἶχεν ἐπιχειρήσει νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν, ἀλλὰ ματαίως.¹ Ὅλα αὐτὰ δεικνύουν τὴν ἀκριβείαν τῆς διηγήσεως τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐκ τῆς ὁποίας καταφαίνεται πόσον κίβδηλος εἶναι ὁ ἰσχυρισμὸς τῶν Βουλγάρων, ὅτι τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Μομτσίλου ὀφείλεται εἰς τὰς ἀπελευθερωτικὰς ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου τάσεις τῶν νοτίως τῆς Ροδόπης Σλάβων. Οἱ Σλάβοι, αὐτοί, οἱ νομάδες, ὅπως τοὺς ἀποκαλεῖ ὁ Καντακουζηνός, διέκειντο εὐμένεστα πρὸς αὐτὸν καὶ προσεχώρησαν ἐκουσίως καὶ αὐθόρμητως, διότι εἶχον γνωρίσει αὐτὸν παλαιότερον ὡς ἀγαθὸν ἄρχοντα, αὐτὸς δὲ παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ληστοῦ, τὸν ὁποῖον ἠλιζοῦ νὰ ἔχη φίλον καὶ ὑπρέτην. Τάσεις τῶν Σλάβων πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ βυζαντινοῦ ζυγοῦ, ὅπως ἰσχυρίζονται οἱ Βούλγαροι, οὐδαμοῦ διαφαίνεται. Ἀντιστρόφως ἐκ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ προκύπτουν σαφῶς καὶ ἀναντιρρήτως καὶ διὰ τὴν ἐθνολογικὴν κατάστασιν τῆς Ροδόπης καὶ διὰ τὴν ἐθνικότητα τοῦ κράτους τοῦ Μομτσίλου πράγματα πολὺ διαφορετικά, τὰ ἀκόλουθα:

Α') Ὁ πρίγκηψ Μομτσίλος ἦτο ληστὴς Βούλγαρος ἐκ Βουλγαρίας καὶ ὄχι Σλάβος ἐγχώριος ἐκ Ροδόπης.

Β') Ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην τῆς Ροδόπης ὑπῆρχον φρούρια, δηλ. ὠχυρωμένα πολίχαι, καὶ κῶμαι ἀειχιστοί, εἰς τὰς ὁποίας κατοικοῦν νομάδες, δηλαδὴ ποιμενικὸν κυρίως διάγοντες βίον, ὅπως συμβαίνει καὶ τώρα. Μόνον τοὺς νομάδας τούτους χαρακτηρίζει ρητῶς ὁ Καντακουζηνός ὡς ὁμοφύλους τοῦ Μομτσίλου, δηλ. ὡς σλαβοφώνους. Ἄρα οἱ μὴ νομάδες κάτοικοι τῶν φρουρίων ἦσαν Ρωμαῖοι, δηλ. Ἕλληνες, ὅπως συνέβαινε κανονικῶς εἰς ὅλα τὰ φρούρια.²

Γ') Ὅτι ἢ ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης ἀθροισζομένη πολεμικὴ δύναμις ἀνῆρχετο εἰς τριακοσίους περίπου ἰππεῖς, πεντακισχιλίους δὲ περίπου πεζοὺς. Ἐκ τούτων οἱ ἰππεῖς ἦσαν ἀσφαλῶς Ρωμαῖοι, διότι ἦσαν στρατιῶται Ρωμαῖοι. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν πεντακισχιλίων πεζῶν ἀσφαλῶς οἱ περισσότεροι θὰ ἦσαν κάτοικοι τῶν φρουρίων, δηλ. Ρωμαῖοι διότι κατὰ κανόνα στρατιωτικὴν ὑποχρέωσιν δὲν ὑπεῖχον οἱ κυρίως χωρικοὶ καὶ δὴ οἱ νομάδες, οἱ ποιμένες, ἀλλὰ μόνον οἱ στρατιῶται, οἱ ἐγκατεστημένοι εἰς πόλεις ἢ χωρία

¹ Βλ. ἀν. σ. 335.

² Πρὸβλ. τὸ φρούριον τοῦ Μελενίκου καὶ ὅσα λέγει περὶ τῆς ἐθνικότητος τῶν κατοίκων αὐτοῦ ὁ Νικόλαος ὁ Μαγκλαβίτης παρ' Ἀκροπολίτη (ἐκδ. Heisenberg σ. 76, 24. Πρὸβλ. καὶ Στ. Π. Κυριακίδου, Τὰ βόρεια ἐθνολογικὰ ὄρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Θεσσαλονίκη 1946, σ. 43).

καὶ ἔχοντες ἴδιον στρατιωτοτόπιον. Λόγῳ βέβαια τοῦ ἔμφυλιου πολέμου καὶ τῶν διενεργουμένων λεηλασιῶν δὲν εἶναι ἀπίθανον καὶ ἐκ τῶν νομᾶδων νὰ προσέτρεχον πεζοὶ εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ, ὅτι ὅμως ὅλοι οἱ πεζοὶ προήρχοντο ἐκ τῶν νομᾶδων εἶναι πρᾶγμα ἀντίθετον πρὸς τὴν κρατοῦσαν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς στρατιωτικὴν τάξιν. Ἐπειτα πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι τὴν κυρίαν μαχητικὴν δύναμιν εἰς τοὺς χρόνους μάλιστα αὐτοὺς ἀπετέλουν κυρίως οἱ ἱππεῖς, οἱ δὲ πεζοὶ ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὴν φυλακὴν τῶν κάστρων ὡς καστροφύλακες ἢ εἰς ἄλλας βοηθητικὰς ὑπηρεσίας.

Δ') Ὅτι ἡ κυρία στρατιωτικὴ δύναμις, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίζετο ὁ Μομτοσίλος, ἦτο ἑλληνικὴ καὶ Ἑλληνες ἦσαν οἱ πεσόντες μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ Περιθεώριον, τῶν ὁποίων τὴν ἀνδρείαν ἐξυμνεῖ ὁ Καντακουζηνός. «Οἱ πεσόντες, ὄντες τοσοῦτοι καὶ τοιαύτην ἐπιδεδειγμένοι ἀρετὴν καὶ ἀνδραγαθίαν, Ρωμαῖοι ἦσαν, οὓς ὁ πολλῶν δακρύων αἴτιος ἔμφυλιος πόλεμος παρανόλησεν». Καὶ τοὺς Ρωμαίους αὐτοὺς ἀποδύρονται οἱ κάτοικοι τῆς Ξανθείας Νομάδες Σλάβοι μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Μομτοσίλου οὐδαμῶς ἀναφέρονται.

Ε') Ὅτι ἡ αὔξησης τῆς ἀρχικῆς δυνάμεως τοῦ Μομτοσίλου τῶν τριακοσίων ἱπέων εἰς τετρακισχιλίους δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν συρροὴν Σλάβων, ἀλλ' εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ κράτους τοῦ Μομτοσίλου διὰ τῆς καταλήψεως φρουρίων ἑλληνικῶν, ὅπως λ. χ. τῆς Ξανθείας καὶ ἄλλων, μὴ μνημονευόμενων ὀνομασί. Κατὰ τὸν Καντακουζηνὸν (Βόνν. II, σ. 530, 23) ὁ Μομτοσίλος ἐπωφελοῦμενος τοῦ ἔμφυλιου πολέμου δὲν ἠρκέσθη εἰς ὅσα εἶχε παραδώσει εἰς αὐτὸν ὁ ἴδιος, ἀλλὰ «ἰδίαν ἡγεμονίαν ἑαυτῷ περιποιούμενος Ξανθείαν τε εἶλεν ἐπιθέμενος καὶ τῶν κατὰ Μερόπην φρουρίων ἦρχε πάντων καὶ μέχρι Μόρρας προεχώρησε».

Ϛ') Ὅτι κατὰ ταῦτα τὸ θρυλούμενον ὡς σλαβικὸν κράτος τοῦ Μομτοσίλου δὲν ὑπῆρξε σλαβικόν, ἀλλ' ἑλληνικόν, διότι ἐπὶ ἑλληνικῶν ἐστηρίζετο δυνάμειν. ἄθλιον καὶ ἀξιοδάκρυτον ἔκτρομα τῶν ἀξιοδακρύτων ἔμφυλιων πολέμων καὶ τῆς κρατικῆς παραλυσίας τοῦ Βυζαντίου κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους.